

OSMANLI ARAŖTIRMALARI

XXXIV

NeŖir Heyeti - Editorial Board

Halil İNALCIK - İsmail E. ERÜNSAL

Heath W. LOWRY - Feridun EMECEN

Klaus KREISER - Bilgin AYDIN

Misafir Editörler - Guest Editors

Mustafa S. KüçükaŖcı - Cengiz Tomar

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

XXXIV

PROF. DR. MUAMMER KEMAL ÖZERGİN
HATIRA SAYISI - II

İstanbul - 2009

OSMANLILAR'IN BİZANS'A BAKIŞI

Casim AVCI*

XIV. Yüzyıl başında Anadolu'nun kuzeybatısındaki Bizans sınırlarında bir devlet kuran Osmanlılar Bizanslılarla bir buçuk asırdan fazla bir süre savaş ve barışın iç-içeliğinde siyasi, iktisadi ve sosyo-kültürel alanlarda çok yönlü ilişkiler gerçekleştirmiş ve 29 Mayıs 1453'te başkent İstanbul'u fethederek rakibinin siyasi varlığına son vermiştir. Bu makalede komşusu ve "öteki" olarak Osmanlılar'ın Bizans'ı nasıl algıladığına dair bazı tespitlerde bulunulmaya çalışılacaktır.

"Müslüman" Osmanlı Türkleri ile "Hıristiyan" Bizanslılar örneğinde görüldüğü gibi iki farklı kültür dünyasına mensup toplumların birbirlerini algılayışı konusunun incelenmesi, bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu noktada bir toplumun ötekine bakışını şekillendiren veya etkileyen unsurların tespit edilmesi önemlidir. Meselâ, birbirlerine komşu ve öteki olarak her iki toplum arasında gerçekleşen çok yönlü ilişkiler karşılıklı algılamada belirleyici bir rol oynadığı gibi, zamanla toplumların birbirleri hakkında oluşturdukları imaj da ilişkileri belirleyebilmektedir. Öte yandan barış ve dostluk dönemleri ile savaş ve düşmanlık sürecine bağlı olarak hem ilişkilerin hem de karşılıklı bakışın farklılık arz edebileceğini gözden uzak tutma-

---

* TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM).

Makalenin hazırlanmasındaki yardımları için Prof. Dr. Fahameddin Başar'a teşekkür ederim.

mak gerekir. Diğer bir ifadeyle sabit bir imge yerine değişken ve ilişkilere bağlı bir imaj söz konusu olabilmektedir. Ayrıca, toplumlar arasında karşılıklı imaj belirli bir sürece bağlı olarak oluşmakta ve gelecek kuşaklara intikal etmektedir. Yani, gelecek nesiller “öteki” hakkındaki algıyı bir bakıma kendilerinden önceki kuşaklardan tevarüs etmiş olmaktadır. Esasen Osmanlılar’ın Bizans’a veya Bizans’ın Osmanlılar’a bakışı söz konusu olduğunda bunun, temelde Hz. Peygamber döneminden başlamak üzere Emevîler’den Abbâsîler’e, Selçuklular’dan Eyyübîler’e kadar çeşitli İslâm toplumları ile Bizans arasında gerçekleşen ilişkiler ve oluşan karşılıklı imajın izlerini taşıdığına da işaret etmek gerekir.¹

Şüphesiz soyut olarak ortaya çıkan bir imgenin ötesinde her iki toplum arasında gerçekleşen ilişkiler, insanların “öteki” hakkında neyi düşündüklerinden daha çok neyi yaptıklarını göstermesi bakımından önemlidir. Mesele, Osmanlılar’la Bizans arasında Bizans’ın siyasî varlığının sona ermesine yol açan fetihlerin yanında ticarî ilişkiler de söz konusu olmuş, ayrıca Bizans prensesleri Osmanlı sarayına gelin olarak alınmışlardır. Osmanlılar bazan Bizans’ı vergiye tabi tutarak vassal durumuna düşürmüşler, bazan da özellikle taht mücadeleleri sırasında şehzadeler imparatorlara sığınarak onların yardımını almışlardır. Her iki taraf karşılıklı anlaşmalar gereği birbirlerine askerî destek sağlamışlar, ayrıca karşı tarafa rehine bırakmışlardır. Bu tür ilişkilerin müstakil araştırmaların konusu olduğu açıktır.²

¹ İslâm’ın doğuşundan Osmanlılar’a kadar muhtelif dönemlerde İslâm toplumları ile Bizans arasında gerçekleşen ilişkiler ve bu arada ortaya çıkan karşılıklı bakış hakkında genel bir fikir edinmek için şu eserlere bakılabilir: John Meyendorff, “Byzantine Views of Islam”, *Dumbarton Oaks Papers*, XVIII (1964), 114-132; Casim Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri*, İstanbul 2003; Nadia Maria El Cheikh, *Byzantium Viewed by the Arabs*, Cambridge 2004; Adem Tülüce, *Bizans Kroniklerinde “Öteki” Olarak Türkler (Komnenoslar Devri 1081-1185)*, Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2004.

² Osmanlı-Bizans ilişkileri hakkında genel Bizans ve Osmanlı tarihleri yanında şu çalışmalara bakılabilir: P. Charanis, “The Strife among the Palaeologi and the Ottoman Turks 1370-1402”, *Byzantion*, XVI (Bruxelles 1942), s. 286-314; Tefvik İnci, “Sultan Orhan’ın Bizans İmparatoruna Damat Oluşu”, *Resimli Tarih Mecmuası*, II, sayı: 20, İstanbul 1951,

Çalışmada temelde Osmanlı tarih kaynakları esas alınmakla birlikte, konunun zenginlik kazanması ve farklı açılardan bakmaya imkân sağlaması bakımından yeri geldikçe bazı Bizans kaynaklarına ve araştırmalara da başvurulmuştur. Osmanlıların genel olarak Bizans ülkesine ve toplumuna; imparator, vali ve kumandanlara; Bizans kadınlarına, Bizans şehirlerine bakışı ve bu arada İstanbul'un fethi hakkındaki değerlendirmeleri başlıklar halinde ele alınmıştır. Makalede kaynaklardan alıntı yapılırken aynı anda birkaç başlıkla ilgili görülen ifade ve rivâyetlerin parçalanması yerine en uygun başlık altında zikredilmesi tercih edilmiş, böylece alıntı yapılan eserdeki bütünlük korunmaya çalışılmıştır.

Tarihî olayların ve olguların çok yönlü olmasına karşılık Osmanlılar'ın Bizans'a muasır oldukları döneme ait Osmanlı tarih kaynaklarının son derece sınırlı olması ve konuyla ilgili nisbeten geniş rivâyetlerin Bizans'ın yıkılışından sonraki döneme ait kaynaklarda³ yer almış olması çoğu zaman kesin hükümlere ulaşmamıza imkân vermemektedir. Bununla birlikte bir fikir edinmemizi sağlayacak malzeme birikiminin bulunduğu söylenebilir. Konunun tarih kaynakları yanında fıkıh, edebiyat vs. alanlardaki eserlere de müracaat edilerek daha geniş bir kapsamda ele alınması ayrı bir çalışmayı gerekli

---

s. 909-911; Hüseyin Dağtekin, "I. Murad Zamanında Osmanlı-Bizans Münasebetlerine Genel Bir Bakış 1361-1389", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XIX/3-4 (1961), 189-199; Fahmeddin Başar, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Osmanlı-Bizans Münasebetleri (1299-1451)*, (doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991); Fahmeddin Başar, "Fetret Devrinde Osmanlı-Bizans Münasebetleri (1402-1413)", *Prof. Dr. Fikret İşıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 1995, s. 247-260; Nevra Necipoğlu, "15. Yüzyılın İlk Yarısında Konstantinopolis'te Osmanlı Tacirleri", çev. Yurdanur Salman-Deniz Hakyemez, *Cogito*, sayı:17, Kış 1999, s. 235-246; Işın Demirkent; "Bizans", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, VI (İstanbul 1992), s. 240-243; Feridun Emecen, "Osmanlılar -Siyasi Tarih/ Klasik Dönem (1300-1774)-", *DİA*, XXXIII (İstanbul 2007), 487-492.

³ Bilindiği gibi Osmanlı tarih yazıcılığı devletin kuruluş tarihine nazaran oldukça geç bir zamanda başlamış olup elimizde mevcut en eski Osmanlı tarihi XV. Yüzyıl başlarında yazılmış olan Ahmedî'nin *İskendernâmesi*'dir. Osmanlı tarihine dair ayrıntılı bilgi veren ilk eserler ise XV. Yüzyılın ikinci yarısında II. Bâyezid döneminde yazılmıştır. Bu hususta bk. Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, İstanbul 2007, s. 19, 24 vd.

kılmaktadır. Hemen hatırlatmak gerekir ki, Bizanslılar'ın Osmanlılar'ı nasıl algıladıkları da ayrıca incelenmesi gereken bir konudur ve böyle bir çalışma neticesinde Osmanlılar'ın Bizans'a bakışını karşılaştırmalı olarak daha sağlıklı bir şekilde değerlendirmek mümkün olacaktır. Bu haliyle makale, Osmanlı ve Bizans toplumlarının birbirlerini nasıl tasavvur ettikleri hususunda yapılacak yeni çalışmalara yönlendirici bir işaret mahiyetinde değerlendirilmelidir.

I. Genel Olarak Bizans Ülkesine ve Bizanslılar'a Bakış

Osmanlı kaynaklarında genellikle Bizans toprakları "memâlik-i Rûm", Bizanslılar ise öteden beri İslâm toplumlarında adet olduğu üzere "Rûm" ismiyle anılır. Birçok defa ise dinî tanımlama ön plâna çıkarılarak topraklar "dârü'l-küfür", halk da "küffâr/kâfirler/kefere" olarak zikredilir. Bu ifadelerin yer aldığı ve bu arada Bizans'a bakışı da ihtiva eden bazı örnekler şöyle sıralanabilir:

Osman Bey'in (1299-1326) Eskişehir'in Hamam yöresinde kurduğu pazara "etrâfın kâfirlerinin" de geldiğini belirten Âşıkpaşazâde (ö. 889/1484'ten sonra), Bilecik "pazarcı kâfirlerine" de yer verir ve onların iyi bardak yapıp işlediklerini, sonra da pazara getirip sattıklarını söyler.. Hatta bir defasında Osman Gazi'nin Bilecikli pazarcıdan alışveriş yapıp karşılığını vermeyen Germiyanlıyı cezalandırdığını, ondan pazarcının hakkını aldığını ve bu tür davranışları kesinlikle yasakladığını kaydeder. Bu pazara sadece erkeklerin değil, Bilecikli kadınların da Türklerin doğruluğuna itimad edip geldiğini ve "emn ü emân" içinde alışveriş yaptıklarını belirtir.⁴ Osman Gazi'nin "Bilecik kâfirlerine" hürmeti bulunduğunu kaydeden Âşıkpaşazâde, onun ağzından bunun sebebini şöyle açıklar:

"Komşularımızdırlar. Biz bu vilayete garip geldik. Bunlar bizi hoş tuttular. Şimdi onlara hürmet etmek bize vaciptir."⁵

⁴ Âşıkpaşazâde, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, (nşr. Âli Beg), İstanbul 1332, s. 11-12.

⁵ Âşıkpaşazâde, s. 13-14.

Ruhi Çelebi (ö. 928/1521?) Bizans topraklarını ve kalelerini “bilâd-i memâlik-i Rûm ve kılâ‘-ı küffâr-i melâ‘în-i meyşûm” olarak vasıflandırıp “tâife-i aliyye-i Osmâniyye’nin –halledehümüllâhu ilâ âhiri’d-duhûr-” gayretleri neticesinde bu topraklarda yaşayan birçok kişinin İslâm ve îmanla “müşerref” olduğunu belirtirken hem Bizans’ı hem de Osmanlı’yı nasıl algıladığını göstermiş olmaktadır.⁶

Kemalpaşazâde (ö. 940/1534) Osman Gazi tarafından Köprü-hisâr’ın fethedilişini anlatırken şu ifadelere yer verir:

“...mul gibi hûn-i gülgün revân olub Köprü-hisâr alındı. Küffârın pul gibi belleri büküldi. Seng-i cengiyle başları döküldi. Sineleri söküldi. Gözlerinden yaş yerine kan döküldi. Sair kâfirler gibi ol azgun mel’ûnlar dahi...”⁷

Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi (ö. 1114/1702) Osman Gazi’nin İnegöl tekfuru ile yaptığı savaşı anlatırken tekfur için “mel’ûn (la‘în)” tabirini kullanır ve Osman Gazi’nin “kâfirleri bozup mallarını yağmaladığını” kaydeder.⁸ Kemalpaşazâde Osman Bey’in Kulacahisar’ı fethini anlatırken “küffârını kılıçtan geçirüb helâk ettiler”, “kefere-i fecerenin... yüreklerini yardılar ve ciğerlerini deldiler” ifadelerine yer verir.⁹ Aynı kaynağa göre git-tikçe güçlenen Osman Bey’in Kulacahisar’ı da fethi üzerine İnegöl tekfuru Karacahisâr tekfuruna başvurup Türkler’in bölgeye gelmelerinden sonra huzurlarının kalmadığını, mal ve mülklerinin yağmalandığını, topraklarının zarar gördüğünü, öyle ki vatanlarını terkedip gitme noktasına geldiklerini hatırlatmakta, birlikte hareket etmedikleri takdirde “işlerinin bitip” memleketin elden gideceği, halkın “ayakta” yok olacağı uyarısında bulunarak işbirliği teklifinde bulunmaktaydı.¹⁰

⁶ Ruhi Çelebi, *Târîh-i Âl-i Osmân*, İSAM Kütüphanesi, nr. 8921, vr. 2b (Fotokopi nüsha).

⁷ Kemalpaşazâde, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, I. Defter (nşr. Şerafettin Turan), Ankara 1970, 143.

⁸ Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Müneccimbaşı Tarihi* (çev. İsmail Erünsal), İstanbul, ts., I, 62 (Ağırakça neşri, *Câmi‘u‘d-düvel*, hazırlayan: A. Ağırakça, İstanbul 1995, s. 21).

⁹ Kemalpaşazâde, I, 97.

¹⁰ Kemalpaşazâde, I, 97-98.

Tâcizâde Ca'fer Çelebi (ö. 921/1515) Fâtih Sultan Mehmed'in (1451-1481) İstanbul'un muhasarası sırasında iki rek'at namaz kıldıktan sonra Allah'a yaptığı duâyı zikrederken dinî açıdan Osmanlılar'ın hıristiyan Bizanslılar'ı nasıl gördüklerine dair ipuçlarını da vermektedir. Buna göre Bizanslılar Allah'ın birliğini, başkasına muhtaç olmadığını, doğmadığını ve doğurmadığını, ona hiçbir şeyin denk olmadığını ifade eden apaçık âyetleri¹¹ inkâr edip teslise inanan ve Allah'a çocuk isnâd eden "zalimlerdir". Hz. İsa'dan sonra Cebrâil aracılığıyla Allah'ın vahyinin geldiğini kabul etmeyen, Hz. İsa'nın ve meleklerin Allah'ın kulu olmaktan asla çekinmediklerini belirten âyeti¹² tasdik etmeyen "dinsizlerdir". Hz. İsa'dan sonra Ahmed isimli bir peygamberin geleceğine dair âyeti¹³ İncil'den çıkarıp sonra da atalarından böyle bir şey duymadıklarını söyleme yoluna giden ve böylece apaçık bir sapıklık içine düşen "kötü ve kirli insanlardır".¹⁴ Kaynağa göre duâsında düşmanlarını bu şekilde vasıflandıran II. Mehmed, kendisinin "Allah'a inananlarla hakıyla cihâd etmek" istediğini belirtmekte ve "kâfirlere" karşı Allah'tan sabır ve sebat dilemekteydi.¹⁵

Kâtip Çelebi (ö. 1067/1657) Bizans'a da kısmen yer verdiği hıristiyanların ve Avrupa devletlerinin dinî ve idarî durumlarına dair *İrşâdü'l-hayârâ ilâ târihi'l-Yûnân ve'r-Rûm ve'n-nasârâ* adlı eserinin girişinde İslâm tarihlerinde bu konularda bazı yalan-yanlış, hurafe ve gülünç şeyler yazıldığına dikkat çeker. Kendisinin taassup ve cehaletten kaçınarak onlar hakkında doğru bilgiler vermeyi amaçladığını, bu sebeple eserini *Atlas Minor* ve diğer Avrupa kaynaklarına dayanarak telif ettiğini kaydeder. Hıristiyanların tek "bir millet" olarak doğu ve batıya "musallat" olduklarını, ancak "Millet-i İslâmiyye"nin ve özellikle Osmanlı Devleti'nin zuhuruyla "çanlarına ot tıklıp" Asya memleketlerine uzanamadıklarını belirten Kâtip Çelebi onlar için

¹¹ El-İhlâs 112/1-4.

¹² En-Nisâ 4/172.

¹³ Es-Saf 61/6.

¹⁴ Tâcizâde Ca'fer Çelebi, *Mahrûse-i İstanbul Fetihnâmesi*, Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmuası ilâvesi, 1331, s. 18.

¹⁵ Tâcizâde Ca'fer Çelebi, s. 18-19.

“gurûh-ı mekrûh” (kötü, makbul olmayan topluluklar), “ehl-i nîrân” (Cehennem ehli), “a'dâ-yı dîn” (Din düşmanları) ve “melâ'in” (lanetliler) gibi ifadeler kullanır ve bunların geçmişte “ehl-i İslâm elinden gafletle nice memleket aldıklarını”, “bilâd-i İslâmiyyeyi dâr-ı küfür kıldıklarını” ifade eder.¹⁶

II. Bizans İmparatorlarına ve Vali veya Komutanlarına Bakış

Osmanlı kaynaklarında genellikle Bizans imparatorları, valiler veya kale komutanları isimleri verilmeksizin “tekûr “ (tekfur) adıyla zikredilirler. İsimlerinin açıkça belirtildiği çok nadirdir. İmparatorlar için İslâm toplumlarında adet olduğu üzere “kayser” ifadesi de kullanılmaktadır.

Osmanlılarla Bilecik Rumları arasında karşılıklı güven esasına dayalı iyi münasebetlerin gerçekleştiği görülmektedir. Meselâ, Osmanlılar Ertuğrul Bey (ö. 680/1281-82[?]) devrinden beri yaylaya gittiklerinde ağır eşyalarını Bilecik Rum beyine bırakırlar yayladan döndüklerinde de çeşitli hediyeler verdikten sonra eşyalarını alırlardı. Bu durum Osman Bey devrinde de devam etmiştir. Âşıkpaşazâde bu noktada Osmanlılara duyulan güveni “kâfirler

¹⁶ “Furuk-ı nasârâ bir millet iken rûy-i zeminde münteşir olup bir mertebe çoğaldı ki, sair tavâif ve mil-i sevâdına bedel olmağa yaklaşub aktar-ı arzı gemilerle geşt ü gûzâr eyleyub muhît-ı şarkı ve garbı nice dâr ü diyâra musallat olup zaptetledi. Gıru millet-i İslâmiyye hususen Devlet-i Osmâniyye -edâ-mellâhu te'âlâ- zuhur ideli çanlarına ot tıkulup dest-i tetavuli çekip Asya memâlikine ayak uzatmadan kaldılar. Ama Yeni Dünyaya, Sînd ve Hind benderlerine zafer bulup almakla muteselli oldular. Bu taifenin kesreti ve diyarımıza kurb ve şöhreti ile adâvet-i dîniyye ve nefret-i âdiyye sebep olup ol gurûh-i mekrûhun selâtin ve mülûku ahyarı tarafından külliyetle agrâz olunmakla tevârîh-i İslâmiyye'de ekâzib-i sarîha mezkûr ve mezburlar umûrına mutaallık vak'alarda nice hurâfât ve mudhikât mestûr olduğumu görüp taassubu mahz ihtiyar ile cehli kabulden udûl idüp diledüm ki furuk-ı nasarânın mülûkunü ve her birinin âyin ve bed-sulâkin bu cerîdeye derceyleyem. Tâ ki, İslâmiyân bu ehl-i nîranın ahvalinden külliyeten gafil ve civarlarında olan a'dâ-yı dînin umurunda bî-vukûf ve cahil olmayup hâb-i gafletten uyanalar. Zira bu melâ'in selefte ehl-i İslâm elinden gafletle nice memleket aldılar ve bilâd-i İslâmiyyeyi dâr-ı küfür kıldılar”. Kâtip Çelebi, *İrşâdü'l-hayârâ ilâ târihi'l-Yünân ve'r-Râm ve'n-Nasârâ*, Konya İzzet Koyunoğlu Müzesi Kitaplığı, nr. 14029, vr. 1b-2a. Eserin mikrofilmni teminde yardımcı olan Prof. Dr. İsmail Hakkı Atçeken'e teşekkür ederim. (Eserin bir tanıtımı için bk. Mehmet Aydın, “Kâtip Çelebi'nin *İrşâdü'l-Hayârâ* Adlı Eseri”, *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, İstanbul 1985, III. Türk Tarihi, c. I, 95-100).

bunlara begâyet itimad iderlerdi” cümlesiyle ifade eder. Osman Bey yaylaya gidiş gelişlerde Türklerin yolunu kesip zarar vermekte olan İnegöl tekfurunu Ayanikola’yı da yine Bilecik tekfuruna şikâyet etmekteydi.¹⁷

Âşıkpaşazâde’ye göre İnegöl ve Karacahisar tekfurları tarafından hazırlanan müttefik Bizans kuvvetlerine karşı kazandığı İkizce savaşında (1288) kardeşi Savcı Bey’i (veya Gündüz Alp) kaybeden Osman Bey, savaşta öldürülen müttefik kuvvetlerin komutanı ve Karacahisar tekfurunun kardeşi Latos (Philatos) hakkında: “Ol, itün karnını yarun dahi it gibi bir yire göme kon” emrini vermiş ve bundan dolayı o yer İt-eşeni olarak adlandırılmıştır.¹⁸ Kemalpaşazâde İkizce savaşını anlatırken Karacahisar tekfuru için “yavuz kâfir”, “la’în-i pür kîn”, askerleri için de “hınzırlar” tabirlerini kullanır.¹⁹ Karacahisar fethini anlatırken de yine tekfur için “müfsid”, “tekûr-i bed sîret”, “bâz-i hîlebâz”, “mel’ûn” ve “makhûr” ifadelerine yer verir.²⁰

Harman-kaya tekfuru Köse Mihal’ın kızının düğünü dolayısıyla Osman Bey’in Bizans tekfurlarıyla biraraya geldiğini anlatan Âşıkpaşazâde Köse Mihal’ın tekfurlara “gelin bu Türk ile âşına olun kim bunun şerrinden emin olasız” dediğini, düğüne en çok ve en değerli hediye getiren Osman Gazi’nin cömertliğine tekfurların hayran kaldıklarını belirtir.²¹ Neşrî (ö. 927/1520) tekfurların onu kıskanıp kendilerine gelmesi muhtemel zararı düşünerek ortadan kaldırma plânları yaptıklarını ve konuyu Osman Bey’in muhabbet duyduğu, ancak “gayet muhîl bir kâfir” olan Bilecik tekfuruna açtık-

¹⁷ Âşıkpaşazâde, s. 4-5.

¹⁸ Âşıkpaşazâde, s. 7-8; Ayrıca bk. Başar, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Osmanlı-Bizans Münasebetleri (1299-1451)*, s. 17. Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi de benzer şekilde “bu itün karnını deşin ve yeri eşin” ifadesine yer verir. Müneccimbaşı, I, 62 (Ağırakça neşri, s. 20).

¹⁹ Kemalpaşazâde, I, 98, 99, 101.

²⁰ Kemalpaşazâde, I, 104, 105, 106.

²¹ Âşıkpaşazâde, s. 14

larını, onun da Osman Bey'i yakında yapılacak düğüne davet ettiğini eklemektedir.²²

Köprü-hisâr tekfuruna karşı Bilecik tekfuruna yardım eden Osman Bey yaşlı tekfurun kendisi için verdiği ziyafette el öptürmek istemesine hayli içerlemiş ve Bilecik'i fethetmek istemiştir. Germiyanogullarının ve Bizans tekfurlarının düşmanlığını hatırlatarak Bilecik fethinin zamansız olacağını söyleyen amcası Dünder Bey'i de tekfurla anlaştığı zannıyla öldürtmüştür.²³

Osman Bey Harman-kaya tekfuru Köse Mihâl'i İslâm'a davet ettiğinde tekfur gelip el öper ve zaten Hz. Peygamber'i rüyasında gördüğünü ve onun kendisine Osman Bey'i bulup huzurunda müslüman olmasını tavsiye ettiğini belirtir.²⁴

²² Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, nşr. F. R. Unat-M. A. Köymen, I, Ankara 1949, 94-96. Bu planlardan Köse Mihâl sayesinde haberdar olan Osman Gazi düğüne icabet eder gözüküp Bilecik, Yâr-hisâr ve İnegöl'ü fetheder. Bu sırada gelin adayı Yâr-hisâr tekfurunun kızı esirler arasındaydı. Osman Bey Bilecik tekfuruyla evlenecek olan gelin adayını oğlu Orhan'a nikahladı. Gelinin adı Nilüfer Hatun'du. Aşıkpaşazâde, s. 15-17. Ayrıca bk. Gelibolulu Mustafa Âlî, *Kitâbü't-Târih-i Künhü'l-Ahbâr*, Hazırlayanlar: Ahmet Uğur ve dğr., I/1, Kayseri 1997, s. 52-54. Kemalpaşazâde Nilüfer Hatun'u tavsif ederken "üzeri dürr-i dürc nezâfet idi ve gözü dürr-i burc letâfet idi ve yüzü lülüfer idi" der ve daha sonra yaptırdığı hayır hizmetlerinden bahseder. Kemalpaşazâde, I, 129. Bu fetihlerin 699 (1299-1300) yılında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Başar, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Osmanlı-Bizans Münasebetleri (1299-1451)*, s. 46.

²³ Neşrî, I, 92-94.

²⁴ Aşıkpaşazâde, s. 23-24; Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, hazırlayan: Necdet Öztürk, İstanbul 1991, s. 33-34. Hadîdî Köse Mihâl'in Osman Bey'e gösterdiği saygıyı şu mübalağalı sözlerle ifade eder (s. 33):

*İrûp öninde yüzün yire sürdi
Atmun ayağımı öpdî turdi*

Köse Mihâl'in müslüman olmadan önceki durumu ise şöyle ifade edilir (s. 34-35):

*Didi bir mülkde kim serdârdum ben
Kati bed-fi'l-i bed-girdârdum ben*

...
*Mihâl'idi adum tersâyidüm ben
Dalâletde kati bedre idüm ben*

...
*Hidâyetle Mihâl otur ferâh-nâk
Küfürden itdi gönli levhini pâk.*

1326 yılındaki Bursa fethi öncesinde Atranos kalesi alınmış ve dağlara kaçan “mel’ûn” kale tekfuru yüksek bir yerden düşüp “helâk” olmuştu²⁵. Daha sonra Bursa’yı fetheden Orhan Gazi (1326-1362) tekfurun hazinesini gazilere dağıtmış ve onun zengin hazinesi sayesinde gaziler “ganî” olmuşlardı. Bursa kalesinin teslim sebeplerinden biri Osmanlılara tabi olan yerlerde görülen “rahatlığa” Bursa halkının da kavuşmak istemesiydi.²⁶

İzmit’in (İznikmîd/Nikomedia) 1337 yılında gerçekleşen fethi sırasında şehrin Orhan Gazi tarafından muhasara edildiğini gören sahibesi onunla savaşmayı göze alamayarak şöyle der:

“Ben bu Türkle ceng itmezim. Âniñün kim eğer bunlar bizden öldürürlerse ölen gitti, yerine kalandan faide ne? Ve eğer biz bunlardan öldürürsek bunlarla kan düşmanı oluruz; tâ kıyamete degîn cenk eksik olmaz.”

İzmit sahibesinin teklifiyle halk şehri terkedip etmemekte serbest bırakılır. Kendisi de bir gece vakti şehirden ayrılmak isteyenlerle birlikte gemilerle İstanbul’a doğru hareket eder. Orhan Gazi gidenlere herhangi bir zarar gelmemesi için gerekli tedbirleri almış ve şu emri vermişti: “Sakının bir çöpü gitmesin kim biz ahdımızda hain olmayavuz”.²⁷

Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi’ye göre Orhan Gazi Rumeli yakasına geçip buraları “kâfirlerin” elinden almayı düşündüğü sırada Bursa’da kendisini ziyarete gelen oğlu Süleyman Paşa “din ü devlete hizmet ve bu vazifeyi üzerine almak için” ondan izin alarak Rumeli’ye geçmiş ve Çimpe kalesini fethetmişti. Daha sonra Süleyman Paşa Konur Hisârî’nı elinde bulun-

²⁵ Müneccimbaşı, I, 77.

²⁶ “...biri dahi bildik kim anlar rahat oldılar, âniñün kim bizi anmazlar dedik. Biz dahî ol rahatlığa heves itdik”. Âşıkpaşazâde, s. 30. Orhan Bey’in elçi olarak gönderdiği Mihâl Bey’le “aralarında kadîm bir dostluk” bulunan Bursa tekfuru onun nasihatlerini kabul ederek emân vermesi için Orhan Bey’e elbiseleriyle kırk bin altın göndermiş, daha sonra ailesi ve adamlarıyla birlikte emniyet içerisinde Gemlik’e götürülmüş, oradan da İstanbul’a gitmiştir. Müneccimbaşı, I, 78.

²⁷ Âşıkpaşazâde, s. 38. Ayrıca bk. Neşrî, I, 150-153.

duran ve daima müslümanlara eza ve cefa veren Kalakonya adlı “kâfir”²⁸ müslümanlara baskın yapmak üzere kaleden çıktığında öldürmüş ve böylece bu “mel‘ûnu” da ortadan kaldırmıştı. Süleyman Paşa’nın gerek Gelibolu, gerekse Konur Hisarı kalelerinden aldığı ganimetler “dağlar gibi yığılmış” ve Mevlevî külâhı ile gâzilere dağıtılmıştı.²⁹ Aynı kaynağa göre Süleyman Paşa’nın Rumeli’de gerçekleştirdiği fetihleri ile “bu kadar kısa zamanda bu kadar geniş bir bölgenin İslâm askerleri tarafından fethedildiğini duyan Frank, Rus, Bulgar ve Macar kralları İstanbul kayserine adamlar gönderip ‘ehl-i İslâm’ı ortadan kaldırmaya cehd eyle, cümlemiz sana imdâd ederiz’ diye tahrik ettiler. İstanbul Kayseri otuz bin asker ile altmış adet gemi hazırlayıp müslümanların üzerine gönderdi”.³⁰

Sultan I. Murad’ın (1362-1389) Gelibolu’ya geçişi Çorlu kalesini fethi ve Misinli kalesi tekfurunun tutumu Hadîdî’nin (ö. 940/1533) bir kısmı mübalağalı olduğu anlaşılan mısralarına şöyle yansımıştır:

*Hemân cem‘ eyleyüb leşkerlerini
Eli altında olan serverlerini*

²⁸ Âşıkpaşazâde de Kalakonya için “hayli bahadır kâfir idi” der. Âşıkpaşazâde, s. 50.

²⁹ Münecimbaşı, I, 93-96. Hadîdî Koğrı adıyla zikrettiği Konur-hisar kalesinin teslim alınmasını ve tekfurunun öldürülmesini şu mısralarla anlatır:

*Meğer Koğrı’da bir kâfir varidi
Keşan’a, Koğrı’ya ol serveridi.*

...
*Dönüp geldi yine gire hisâra
Boğazı ele virdi pes ne çâre*

...
*İledürler hisâra gösterürler
Hisâr ehli tekür hâlin görürler
Ururlar boynın anun biter işi
Düşer cânı cehîme, hâke başı
Hisâr ehli idüp efgân ü zârı
Virürler ahd ü emân ile hisârı.*

Hadîdî, s. 77.

³⁰ Münecimbaşı, I, 96.

*Gelibolu'ya bir gün irişürler
Gemiler hazır idi geçti leşker*

*Sürüp toğrı Tekür dağma geldi
Binatos kal'asını irüp aldı*

*Binatos kal'ası eylükle viridi
Anı zabt eyleyüb Çorlu'ya geldi*

*Velâkin Çorlu bilmedi zevâlin
Varın yağmaya viridi gördi hâlin*

*Geçürdiler kılıçdan kâfirini
Diri komadular kat'a birini*

*Kızın u oğlın u mâlin u tavarın
Kamu yağma idüp yıktı hisârın*

*Yıkup çün eyledi yire beraber
Misikin³¹ kal'asına sürdi leşger*

*Tekür işitdi çün Sultan Murâd'ı
Hemân oğlile çıkdı karşıladı*

*Elin öpdi vü çekdi peşkeşini
Virür Sultan Murâd'a kal'asını.³²*

Hoca Sa'deddin Efendi (ö. 1008/1599) Çorlu kalesi tekfurunun "mütemerrid" (dik başlı), "inatçı bir kâfir" olduğu için Osmanlı askerlerine karşı koyduğunu,³³ bunun üzerine başının kesilip "mülûk-i küffâra" ibret için gönderildiğini, Misinli kalesi tekfurunun ise "aczine vâkıf ve mezîd-i satvet-i

³¹ Bugün Çorlu'ya bağlı Misinli. Bk. Hadîdî, neşredeninin notu, s. 82, 47. Dipnot.

³² Hadîdî, s. 82-83.

³³ Hoca Sa'deddin Efendi "Allah onları sağırlaştırdı ve gözlerini kör etti" (Muhammed 47/23) âyetini zikrederek tekfurun durumunu anlatmak ister. *Tâcü't-tevârîh*, İstanbul 1279, I, 70.

sultânîden hâif" olduğu için idaresi altındaki toprakları ve hazinesini teslim edip zimmet akdi yapmakla padişahın affına mazhar olduğunu kaydeder. Lala Şahin Paşa'nın geldiğini duyan Edirne tekfurunun da "şeyâtîn-i pür vesvâsdan leşker-i bî-kıyâs cem' idüp muharebe kasdı ile asker-i İslâm'ın" karşısına çıktığını, yapılan şiddetli savaşın ardından "küffâr-ı hâksâr"ın "vâdi-i edbâra firâr" ettiğini belirtir.³⁴ Aynı kaynak Biga'nın fethini anlatırken düşmanlar için küffâr-i bî-nâmûs ü nenk" ifadesini kullanır.³⁵

Kardeşi Süleyman Çelebi'yi (1402-1411) mağlup ettikten sonra Rumeli'ye hâkim olan Musa Çelebi (1411-1413) tarafından daha önce Osmanlı Devleti'ne ödenen vergiyi tekrar geçerli kılmak üzere Bizans İmparatoru II. Manuel'e (1391-1425) elçi olarak gönderilen, ancak İstanbul'da Mehmet Çelebi'nin (1413-1421) safına geçmek için onun nezdinde aracı olmasını isteyen İbrahim Paşa'ya³⁶ karşı imparatorun tutumunu Münecimbaşı şu sözlerle ifade etmektedir: "İstanbul tekfuru babası Ali Paşa ile aralarında olan dostluktan dolayı İbrahim Paşa'yı seviyordu. İbrahim Paşa'nın ricasını kabul etti".³⁷

Kardeşi Musa Çelebi'ye karşı İmparator II. Manuel'in dostluk teklifini kabul eden Mehmet Çelebi'nin İstanbul'a elçi olarak gönderdiği Gebze kadısı Fazlullah için Oruç b. Âdil (XV. Yüzyıl) "Fazlullah tekfurula gayet dost idi" derken³⁸ Âşıkpaşazâde de "...Fazlullah'ı ilçî gönderdiler. Ânınçün kim İstanbul tekfuri âna itimad iderdi. Zira konşu idi" demektedir.³⁹ Neşrî ise Musa Çelebi ile mücadele etmek için Rumeli'ye giderken İstanbul'a uğrayan Mehmet Çelebi'nin imparator tarafından sevinçle karşılandığını ve kendisine

³⁴ Hoca Sa'deddin Efendi, I, 70, 72. Gelibolulu Mustafa Âli de Edirne tekfuru için "Tekvur-ı dil-kür ki, beyne'l-küffâr kibr u nahvetle meşhur bir kefür u fecûr ve Tekfûr-ı mağrûr idi" demekte ve "Mâ melek terkin eyledi Tekfûr/Cân atub gayri Kal'aya vardı" mısralarına yer vermektedir. Gelibolulu Mustafa Âli, I/1, 114.

³⁵ Hoca Sa'deddin Efendi, I, 77.

³⁶ Âşıkpaşazâde'ye göre Kôr Şah Melik elçi olarak gönderilmiştir. Âşıkpaşazâde, s. 83.

³⁷ Münecimbaşı, I, 166.

³⁸ Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. F. Babinger, Hannover 1925, s. 40.

³⁹ Âşıkpaşazâde, s. 83-84.

izzet ve ikramda bulunulduğunu kaydeder: “Çün tekvur sultanın geldiğini işitti be-gayet şâdgâm oldi. Fi'l-hâl gemiler ihzâr edip askeri öte yakaya geçirdiler. Tekvur kendisi dahi sultana istikbal edip kemâl-i izzet ve ikram ve ihtiram birle alıp gelip sultanı bir hoş mevzi-i şerifte kondurdu. Ândan envâ-i ziyafât edip Musa Çelebi elinden ciğeri hûn olup Rumeli ve Eflak çerisiyle üzerimize gelip İstanbul'un kapılarını yaptırıp, halkı taşra çıkmağa komayıp envâ-i taaddisinden be-gâyet şikâyet etti. Sultan dahi tekvura eyitti ki: “İşte ben dahi ânın üzerine giderem. Sen de benimle bile olmak gereksin” dedi. Andan tekvur eyitti: “Ey sultan-ı âlem! Ben şimdi gayet pîr oldum. Mecalim yoktur. Amma yoldaş koşayım” deyip kefereden hayli kişi yoldaş koşup muavenete bile gönderdi.”⁴⁰

Gazavât-ı Sultân Murâd b. Muhammed Hân adlı eserde Karamanoğlu'na bir keşiş aracılığıyla mektup gönderip onu Sultan II. Murat (1421-1451) aleyhine kışkırtan Bizans imparatoru fitneci, “hınzır” ve “kâfir-i bî dîn” olarak vasıflandırılmaktadır.⁴¹

Âşıkpaşazâde'ye göre Bizans imparatoru XI. Konstantinos Palaiologos (1448-1453) Fâtih döneminde Osmanlılar'ın kendileriyle ilişkilerini doğan ile karganın komşuluğuna benzeterek şöyle demektedir:

“Bunun bizimle komşuluğu doğan ile karganın komşuluğuna benzer. Eğer bu Türk'ten kurtulmaya çare olursa dostumuz Halil Paşa'dan olur. Şimdi Halil Paşa'ya balıklar göndermek gerekir.”⁴²

Aynı kaynağa göre her ne kadar adamlarından biri imparatora Halil Paşa'nın bu hususta faydası olmayacağını, dolayısıyla kendi başlarının çaresine bakmaları gerektiğini hatırlatırsa da içi filori dolu balıklar Halil Paşa'ya

⁴⁰ Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, nşr. F. R. Unat-M. A. Köymen, Ankara 1957, II, 504, 506.

⁴¹ Halil İnalçık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*- I, Ankara 1954, s. 33, 192-193.

⁴² Âşıkpaşazâde, s.141.

gönderilir ve o da “kâfirlerin sözünü tutarak” padişahı İstanbul muhasarasından vazgeçirmeye çalışır.⁴³

Kemalpaşazâde Bizans imparatorunun hıristiyan devletler nezdinde itibar sahibi olduğunu bu sebeple II. Mehmed'in İstanbul'u kuşatması sırasında bu devletlerden imparatora yardım geldiğini ifade etmektedir:

“İstanbul'un Tekvur-ı makhûrı...akalîm-ı Nasârîde 'azîmu'r-Rûm menzilesindeydi, ol sebepten sâyir kurûmun âna ziyâde tekrîm ü ta'zimleri vardı, bakıyye-i kayâsire olmağın evâmirine ikrâm u ihtiram ile telakkî iderlerdi ve 'âmme-i umûrda ânî takdîmleri vardı. Üzerine Sultân-ı Rûm'un hücûmın işidicek kasd-ı imdâd etdiler”.⁴⁴

Hoca Sa'deddin Efendi son Bizans imparatoru için “Tekûr-i dil-kûz (gönlü kara)”,⁴⁵ “Tekûr-i menhûs (bahtı kara)”,⁴⁶ “Tekûr-ı mirdâr”⁴⁷ ve “Tekûr-ı kör-dil (gönül gözü kör)”⁴⁸ gibi ifadeler kullanır.

⁴³ Aşıkpaşazâde, s. 141. Ayrıca bk. Hoca Sa'deddin Efendi, I, 418. Hadîdî İmparatorun enişesini ve Halil Paşa'ya hediyeler göndererek bu işe çözüm bulmaya çalışma gayretlerini şu mısralarla anlatır:

*Tekûr gördi ki hâl oldi makedder
Keder def' itmeğe bir çare ister
Tekûr oldi biraz bu hâle hayran
Halil Paşa'dan olur dedi derman
Halil'e gerçi tuhfe bâliğ itdi
Degül bâliğ mebâliğ bâliğ itdi
Halil Paşa balık çiyne di yutdi
Balık kulçığı boğazını tutdi.*

Hadîdî, s. 227.

Kritovulos da Halil Paşa'nın Bizans'la ilişkisi hususunda şöyle yazar : “İstanbul'un kuşatılmasında dahi Bizanslılarla gizli görüşmelerde bulunarak padişahın düşündüklerini duyurur ve padişahı fikrinden vazgeçirmeye çalışırdı”. Kritovulos, *İstanbul'un Fethi*, çev. M. Gökman, İstanbul 1999, s. 122-123.

⁴⁴ Kemalpaşazâde, VII, nşr. Şerafettin Turan, Ankara 1957, s. 56.

⁴⁵ Hoca Sa'deddin Efendi, I, 418.

⁴⁶ Hoca Sa'deddin Efendi, I, 421.

⁴⁷ Hoca Sa'deddin Efendi, I, 424.

⁴⁸ Hoca Sa'deddin Efendi, I, 426.

III. Bizans Kadınlarna Bakış

Osmanlı kaynaklarında Bizanslı kadınların güzellikleri vurgulanır ve genellikle ay yüzlü, hûri görünümlü olarak tavsif edilirler.

Kara-ceyş ve Kara-tegin kalelerinin fethi sırasında esir alınan tekfur kızını Hadîdî şöyle tavsif eder:

*Tekürin bir kızı var idi meh-rû
Gül-endâm u sehî kâd yâsemen-bû⁴⁹*

Abdurrahman Gazi'nin Akça Koca ile beraber Aydos hisarını⁵⁰ fethi şu efsanevî rivayetle karışık olarak anlatılır. Tekfurun kızı bir gece rüyasında Hz. Peygamber'i görür. Yine rüyasında düştüğü çukurdan "latif bir kişi" tarafından kurtarılır. Bu şahıs onun "giyindiği giyeceklerini çıkarır yabana atar, göğdesini yuvar ve harîr giyecekler giydirir". Rüyanın etkisinden kurtulamayan genç kız, günlerini kendisini çukurdan kurtaran şahsın hayaliyle geçirmeye başlar. Nihayet Türkler kaleyi muhasara ettiklerinde kız onlara karşı savaşa katılma bahanesiyle gider ve kendisini çukurdan kurtaran şahsın bu ordunun kumandanlarından Abdurrahman Gazi olduğunu görür. Bir pusula yazarak rüyasından bahseder ve kalenin tesliminde yardımcı olacağını belirtir. Pusulayı bir taşla birlikte Türk askerlerine doğru atar. Taş Abdurrahman Gazi'nin önüne düşer. Rumca bilen bir kişiye pusulada yazılanlar tercüme ettirilir. Kararlaştırılan gece gelince Abdurrahman Gazi Tekfurun kızının sarkıttığı ipe tutunarak onun yanına çıkar. Birlikte hisâr kapısına gidip nöbetçiyi öldürerek içeriye girerler. Doğruca tekfurun sarayına giderek sarhoş yatmakta olan tekfur da esir alırlar. Böylece hisâr zaptedilmiş olur. Abdurrahman Gazi tekfur, kızı ve ele geçen malları Yenişehir'e getirerek Orhan Gazi'ye teslim eder. Orhan Gazi de kızı bazı eşyalarla birlikte Abdurrahman

⁴⁹ Hadîdî, s. 52.

⁵⁰ Aydos kalesi İstanbul'un Sultanbeyli ilçesi sınırlarında Aydos dağının kuzeyinde yer almaktadır. Kale hakkında geniş bilgi ve fethi ile ilgili rivayetlerin bir değerlendirmesi için bk. Ali İhsan Öztürk, *Aydos'tan Sultanbeyliği'ne: Kent-Kale ve Fetih*, İstanbul 2008.

Gazi'ye verir.⁵¹ Müneccimbaşı Ahmed Dede'ye göre Gazi Abdurrahman'ın Aydos tekfurunun kızıdan cesur ve bahadır bir oğlu dünyaya geldi ve adını Kara Abdurrahman koydu. İstanbul'daki ve diğer memleketlerdeki kâfirler, çocuklarını onun adını söyleyerek korkuturlardı.⁵²

Tâcizâde'ye göre İstanbul'un fethi sırasında ele geçirilen Bizanslı esirler arasında "güzellikleri kelimelerle anlatılamaz ay yüzlü, hûri gibi güzel-ler" bulunmaktaydı.⁵³

Hadîfî İstanbul'un fethinde esir alınan Bizanslı kadınlara şu mısralarla işaret etmektedir:

*Esir eylediler halkın tamamı
Esir oldi cemî'i hâss ü âmu
Semen-ber, serv-kâmet meh-likâlar
Şeker-leb, lâle-rûlar dil-rubâlar*⁵⁴

⁵¹ Âşıkpaşazâde, s. 33-34 (Âşıkpaşazâde rivayeti şu cümleyle tamamlamaktadır: "Hey gâzî-ler! Bu menâkıbı kim yazdım, vallahi cem'isine ilmim yetişub yazdım, sanmanız kim yabandan yazdım". s. 35).

Neşri (I, 139-143) ve Hadîfî (s. 56-58) de aynı rivayete yer verirler. Hadîfî'nin bazı mısraları şöyledir:

*Tekürin bir kızı varidi zîbâ
Semen-sîmâ, sehî-kâmet, dil-ârâ.*

...
*Düşinde sordı bildi adın anun
Gözinde kaldı şekli ol cüvânun*

...
*Hemân geldi saraya tutdı hâme
Nasâra hattıyile yazdı nâme
Tekürin kızyam ben dedi hânun
Fidâ olsun senün yoluna cânun*

*Didi kodum yoluna baş ile cân
Yüzünü görüp oldum ehl-i îmân.*

⁵² Müneccimbaşı, I, 86.

⁵³ Tâcizâde Ca'fer Çelebi, s. 21.

⁵⁴ Hadîfî, s. 229.

Kemalpaşazâde de İstanbul'un fethi sırasında esir alınan gençleri ay yüzlü ve "gılmân-ı cinâna benzer mahbûb oğlanlar" şeklinde vasıflandırdıktan sonra Bizanslı kızların da hûriler gibi tarif edilemez güzellikte olduklarını belirtir ve şu beyti zikreder:

*Ne görmüş gözler ve ne tutmuş eller
Gören der işte bunlardır güzeller.⁵⁵*

IV. Bizans Şehirlerine Bakış ve İstanbul'un Fethi

Kaynaklarda Bizans şehirleri genellikle etrafı sağlam surlarla çevrili olarak vasıflanmakta, havası, suyu ve genel görünüm açısından güzelliği vurgulanmaktadır. Bazan şehirlerin tarihine dair efsanevî rivâyetlere de yer verilerek suretiyle önemi anlatılmaya çalışılmaktadır. Şehirlerin fethedilişi, fetihden sonra ele geçirilen esirler ve ganimet, esirlere yapılan muamele ve fetihden sonra gerçekleştirilen düzenlemelere dair rivâyetler Bizans'a bakışı tespit etmekte yardımcı olmaktadır.

Kemalpaşazâde İzmit'i şöyle tavsif eder: "İznikmîd ki, Koca-ili'nde Dil-başı'nda leb-i deryâda şehir-i meşhurdur. Ol zamanda sûr-i metîn ve divâr-i sengîn içinde mahsûr hasîn-i hısn ve muhkem hisâr idi. Civârında olan diyâr ehlinin me'meni, küffâr-i bed girdârlarının meskeniydi".⁵⁶ Aynı kaynağa göre İzmit'in fethiyle "âsâr-i çerk-i şirk ve küfr ol diyârdan mahv olup gitdi".⁵⁷

Hoca Sa'deddin Efendi ise İzmit'in tarihini Büyük İskender'e kadar götürür ve şu cümlelerle tanıtır:

"Şehr-i İznikmîd zamân-ı kadîmde gayet de azîm ve ma'mûr ve Makdûn ismi ile meşhur idi. İskender-i Rûmî'nin babası Filikos'un taht-gâhı ve İskender'in mevlidi olduğu ecilden İskender-i Makdûnî dirler bir belde-i hoş-âyendedir ki havası hûb ve kazası mergûbdur ve

⁵⁵ Kemalpaşazâde, VII, 75

⁵⁶ Kemalpaşazâde, II, 32-33.

⁵⁷ Kemalpaşazâde, II, 36.

dört fersah mesafesinde bir fezâ-yi vâsi' ki, mesîre-i yûmindir ve vasatında bir gadîr-i azîm vâki olmuştur ve ağaç denizi dedikleri Drahtistân ki, vasf olursa bir dâsitân olur. Ol beldenin civârındadır ve halic bahr-ı Firenk ve Rum ki Dil ismi ile mevsumdur. Ol hisâr-ı behcet-âsâra muttasıldır ve ol memleket bekâya-yı evlâd-ı Kayâsire'den Yalâkonya nâm bir duhtere irs tarîki ile müntakil olub ânin taht-ı tasarrufunda idi.”⁵⁸

İznik çevresinde oturan köylüler, Osmanlılar'ın akınlarından dolayı kalede mahsur kalmış ve “begayet açlıktan bunalmış” olan kale halkına haber gönderip Osmanlı hakimiyetine girmeyi kastederek “bî-çâreler gelin rahat olun, biz rahat olduk” derlerdi. Kale halkı da Orhan Gazi'ye elçi gönderip gayet bunaldıklarını ve isteyenin gitmesine müsaade edilmek üzere kaleyi teslim edeceklerini bildirmişlerdi. Teklifin kabul edilmesi üzerine tekfur ve halkın bir kısmı oradan ayrılırken bir kısmı da kaldı. Kaleye giren ve buradaki “kâfirler” tarafından karşılanan Orhan Gazi'nin dikkatini kocalarını savaş veya açlık sonucu kaybeden çok sayıda kadının varlığı çekmişti. Orhan Gazi bu “hûb sûretlû” kadınları gazilerle evlendirmiş ve onlara evler tahsis etmiştir.⁵⁹

Oruç b. Âdil'e göre, Rumeli'ye geçerek Çimpe kalesini fetheden Süleyman Gazi ve askerleri kale “kafirlerini incitmediler. Belki in'amlar itdiler. Oğlına ve kızına ve mallarına el urmadılar”, “...ol yörenün kâfirlerini incitmediler. İstimalet virdiler. Emn ü emân içinde oldılar. Hatunlarını, oğlanlarını, kızlarını be-gâyet hoş tutdılar. Çimnik kal'asının kâfirleri bu gazilerle ittifak itdiler...Rum ili tekbir avazıyla doldı.”⁶⁰

⁵⁸ Hoca Sa'dedin Efendi, I, 34.

⁵⁹ Âşıkpaşazâde, s. 41-42.

⁶⁰ Oruç b. Adil, s. 17-18. Ayrıca bk. Âşıkpaşazâde, s. 48. Bu kaynaklarda Süleyman Gazi'nin Rumeli'ye geçmek istemesi, onun bu bölgenin güzelliğine duyduğu hayranlıkla izah edilmektedir. Hadîdi bu hususu şu mısralarla anlatır:

*Gelîp itdi Temâşâligi seyran
Kalur bu gerdiş-i gerdûna hayran*

...
*Temâşâ eyledi her yirlerini
Ta'accüb eyledi mermerlerini*

Kemalpaşazâde Yalova'nın fethini anlatırken şehri ve buranın tekfurunu şöyle vasıflandırır:

Yalak-ova'nın hisarı ki, şimdi harâb ve yebâb olubdur, küffâr-ı bed-girdârın encümeni neşîmen-i gurâb olubdur. Ol zamanda devri bî-kusûr ma'mûr ve sûr-i sengîn ve metîn içinde mahsûr ve masundi. Merd-i neberdle malâ-mal ve âlât-ı darb u harb ve esbâb-ı kâr-zârla meşhûndi. Yalakonya dirlerdi, fart-ı şecâat ve mezîd-i cür'etle meşhûr bir tekûrî var idi. Deryâbâr-ı şehriyârlarının ortasında celâdetle itibâr ve işihâr bulmuş nâm-dâr idi. Sultân-ı cihâna baş egmeyub tururdi. Âteş-i sûzân gibi serkeşlik ider yürürdi.⁶¹ Kemalpaşazâde'ye göre Yalova'dan sonra Kara Mürsel'in Koyunhisarını fethetmesiyle "dâru'l-küfrün ocağına su koyulup küffârın nârı sönmüş, tund-bâd cihâd esub feleke kelek demeyen mağrur tektürlerin fûlk-i mülkinin altı üstüne dönmüş" ve Kara Mürsel birçok ganimet elde etmiştir.⁶²

Hadîdî Edirne'yi şu mısralarla tavsif eder:

*Didi kâfir ki, var bir kal'a muhkem
Bu yakın yörede vâsı' mu'azzam
Kim adı Edrenedür ol hisârun
Ana cem' oldi halkı bu diyârun.*⁶³

*Bakup derya yüzine kaldı hayran
Birez Rûm-illerini itdi seyrân
Görüp Rûm-illerini baktı kaldı
Tefekkür göllerine gönli taldı*

...

*Süleyman Paşa didi fikrüm ol kim
Nicedür bilsevüz görinen iklim
Ki gönlüm Rûm-eli'ne geçmek ister
Gazâ idüp ol ili açmak ister.*

Hadîdî, s. 71-72.

Süleyman Gazi'nin Rumeli'deki fetihleri üzerine Süleyman Çelebi'nin şu mısraları söylediği nakledilir:

*Velâyet gösterüb halka, sûya seccâde salmışsın,
Yakasın Rûm-ili'nin dest-i takvâyile almışsın.*

Gelibolulu Mustafa Âlî, I/1, 77.

⁶¹ Kemalpaşazâde, II, 38.

⁶² Kemalpaşazâde, II, 40-41.

⁶³ Hadîdî, s. 83.

Şüphesiz Bizans şehirleri içerisinde İstanbul'un ayrı bir yeri vardır ve bu kaynaklara da yansımıştır. Hoca Sa'deddin Efendi Yıldırım Bâyezid'in (1389-1402) İstanbul kuşatmasını anlatırken şehir hakkında şunları söylemektedir:

“Belde-i tayyibe-i İstanbul ki bir nâmı dahi Kostantiniyye ve mazhar-i garâib ve mehâsin-i seniyyedir. Zemen-i ashâb-i güzinden beru fethi reşk-i selâtin ve arzu-yi şâhân-i rûy-i zemîn idi. Amma arûs-i fethi hicâb-ı imtinâdan beruz idüp bir şâh-i nîkü manzar-ı nazârında cilveker ve teshîr-i bîkr-i semîri bir sâhib-i vücûda müyesser olmamış idi.”⁶⁴

Hoca Sa'deddin Efendi yine İstanbul için “tahtgâh-ı selâfîn-i mesîhiyye olan belde-i muazzama-i Kostantiniyye” ifadesini kullanır.⁶⁵

Gelibolulu Mustafa Âli'ye göre de İstanbul “a'zam-ı medâyin-i dünyâ ve ekber-i memâlik-i kübrâ”dır.⁶⁶

Hadîdî İstanbul'u ve şehrin sembolü haline gelen Ayasofya'yı şöyle tavsif eder:

*Bu İstanbul hisârı gibi a'lâ
İşidilmez cihan içinde asla
Hisarun vus'atın vasf itsem olmaz
Mısır, Şam u Haleb girürse tolmaz
Leb-i deryâda bir sûr-ı mu'azzam
Yapılmış bir hisâr a'lâ vü a'zam
Hisârı cümle bahr almış araya
Hemân bir cânibi kalmış karaya*

...

⁶⁴ Hoca Sa'deddin Efendi, I, 141.

⁶⁵ Hoca Sa'deddin Efendi, I, 142.

⁶⁶ Gelibolulu Mustafa Âli, I/1, 426.

*Hisârun içi bir şeh-r-i dil-ârâ
 Ki reşk ider Semerkand ü Buhârâ
 Gezenler Mısr u Şâm u Hind ü Çîn'i
 Görüp İstanbul'ı ider âferîni
 İçinde üçyüz ola deyr-i zîbâ
 Ayasofya kamudan a'zam, a'lâ
 Bir ulu kubbedür merfû' vü a'zam
 İçinde mahv olur onbeş bin âdem
 Anın mermerleri hiç vasf olunmaz
 Olarun ma'deni şimdi bulunmaz*

...
*Gören ferşin sanur mevvâc-ı deryâ
 Dilile vasfolunmaz Ayasofya⁶⁷*

Kemalpaşazâde İstanbul'un Bizans'ta güzellik ve sağlamlığıyla şöhret bulmuş bir yer olup Yıldırım Bâyezid'e gelinceye kadar birçok İslâm hükümdarı tarafından kuşatılmış olmasına rağmen alınamadığını belirtirken şunları söylemektedir:

"Kal'a-yi Kostantîn ki, dârü'l-küfürde rükn-i rikîndi, diyâr-ı küf-fârda hasenât-ı mekân ve metânet-i erkân-ı bünyânla iştihâr bulmuş hısn-ı hasîndi, devr-i zamân-ı Yezîd'den devrân-ı Yıldırım Bâyezid Hân'a gelince niçe tâcdâr-ı sâhib-i sikke ü hutbe...hutbe idüp...hvâstâr oldı; hiçbirisininün 'ikd-ı 'akdine rağbet ve meyl gösterüb boyun virmedi... âna dek ki devrân-ı Sultan Mehmed Han gâzi geldi...kasd eyledi ki... kal'a-yı metîn-i Kostantîn'den ki bûm-ı Rûm'da rükn-i rikîndür, kal' idüp yerinden ide... şer'at-ı Muhammedî'yi...diküp hıyâz-ı adl u dâdla riyâz-ı sünnet-i Ahmedî'ye neşv ü nemâ vire."⁶⁸

Aynı kaynak bir başka yerde Bizans'ın elindeki İstanbul'u "makâm-ı şeyâfîn-ı mütemerride" (dik başlı şeytanların merkezi) ve "müstakarr-ı selâfîn-ı müte'annide" (inatçı hükümdarların karargâhı), burada yaşayan halkı da

⁶⁷ Hadîdî, s. 229-231.

⁶⁸ Kemalpaşazâde, VII, 29-31.

“hisâr içindeki küffâr-ı hâksâr” şeklinde vasıflandırır. ⁶⁹ İstanbul’un coğrafi konumunu, insanlarını, havasını, suyunu, mimârî yapı ve bahçelerini edebî bir üslupla tasvir eden Kemalpaşazâde bu haliyle şehrin âdetâ “ümmü’l-kurâ=şehirlerin anası”⁷⁰ olduğunu belirtir ve Allah’ın şükredilmesi gereken büyük bir nimeti olarak vasıflandırır.⁷¹ Ayasofya’nın da yeryüzünde eşi benzeri bulunmaz bir bina olduğunu kaydeder.⁷²

İstanbul’un fethedilmesi İslâm’ın ilk dönemlerinden beri müslümanların hedefi olmuştur. Osmanlı padişahları da aynı hedefi gözetmişlerdir. Osmanlı padişahları içerisinde İstanbul’u ilk kez Yıldırım Bayezid 1391’de kuşatmıştır. Yıldırım Bâyezid’i bu birinci kuşatmaya Beylerbeyi Kara Timurtaş’ın şu sözlerle teşvik ettiği kaydedilir:

”Ey Sultanım! Vâcib budur kim ol İstanbul’a düşesin ve bu İstanbul’un kâfiri gayet müfsid kâfirdir ve bu vilâyetlerimizin arasında bu kâfir neyle? Alaşehir’i feth idtik, bunu dahi feth idelim”⁷³

Tâcizâde Ca’fer Çelebi’ye göre İstanbul’u Bizans’ın elinden almaya kesin karar vermiş olan II. Mehmed Edirne’de devlet ileri gelenleriyle yaptığı toplantıda İslâm toprakları arasında kalmış bu “küfür yuvasının” fethedilmesinin önemine işaretle şöyle demiştir:

“Belde-i tayyibe-i Kostantıniyye ki bağ-i İrem andan bir küşe ve süreyyâ nâk bostanından bir kemterin hûşe, ismi ve resmi ile illerde meşhur ve dillerde mezkûr ve kütüb-i tevârîhte mestûrdur. Ne vechi vardır ki, ânın gibi menzil-i şerîf ve makâm-ı latîf benim vasat memleketimde ve arsa-i vilâyetimde olup dahi eyyâm-i devletimde küfür

⁶⁹ Kemalpaşazâde, VII, 48.

⁷⁰ “Ümmü’l-kurâ (Şehirlerin anası) ifadesi Kur’ân’da Mekke için kullanılmaktadır. el-En’âm 6/92.

⁷¹ Kemalpaşazâde, VII, 76-77.

⁷² “Bir Şeddâdî kubbedür zâtü’l-’imâd, âlem-i harâb-âbâdda nazîrin çeşm-i ahvâl görmüş ancak; beyânında “sâminu seb’un şidâd” dinse gören istib’âd itmez. Bir ‘Âdî binâdur ki ebedü’l-âbâd âbâd tururdu, bu dâr-ı sust-bünyâda bekâ olsa, şânında “mislühâ fi’l-bilâdi lem yuhlak” okunsa işiden ‘inâd itmez” (Kur’ân’da Âd kavminin yaptığı binalar için “lem yuhlak mislühâ fi’l-bilâd” ifadesi kullanılarak benzersiz oldukları belirtilmektedir. el-Fecr 89/8). Kemalpaşazâde, VII, 78.

⁷³ Âşıkpaşazâde, s. 65-66. Ayrıca bk. Neşrî, I, 324.

ocağı ve bağiler yatağı ve tâğiler durağı ola. Elhâsıl niyyetim ve himmetim ânın üzerine mukarrer ve musammem olmuştur.”⁷⁴

Hoca Sa‘deddin Efendi’ye göre Sultan II. Mehmed askerlerine hitaben yaptığı konuşmada cihâd âyetlerini, cihâda katılanlara verilecek mükafatları ve İstanbul’un fethiyle ilgili hadisleri hatırlatmakta ve İslâm’ın yücelmesi için “İstanbul şehrinin dâru’l-muvahhidîne” katılıp “dâr-ı ehl-i dîn ve medâr-ı muvahhidîn” olmasının önemine işaret etmekteydi.⁷⁵

Neşrî’nin “tâğiler” (asi ve zorbalı) ve “küffâr” olarak tanımladığı Bizanslılar, İstanbul’un muhasarası karşısında hayattan ümidini kesmişler, ölümü beklemeye başlamışlardı. Onların ölüleri “meyte-i hunzîr=domuz ölüsü” gibi iken ellerinde “şehîd” olan müslümanların yüzleri ise ay gibiydi. “Küffâr” surlardan müslümanların üzerine kaynar su ve kaynar zift dökerken aslında cehennemde kendilerine verilecek olan cezayı⁷⁶ hatırlatmış olmaktadır. O gün öyle “bir acâib ceng” yaşanmaktaydı ki, dünyada benzeri görülmediği gibi kıyamete kadar da görülmeyecekti. Muhasaranın şiddetinden bunalan imparator bir ara çevresine şehrin Türkler’e teslim edilmesine dair fikrini açmak istediye de “Biz cenk ederiz vermeyiz. Her birimiz din gayretine Mesih izzetine ölünceye kadar çalışıp İstanbul gibi şehri Türk’e vermeyiz” şeklinde kararlı bir cevapla karşılaşmıştı. Bu “bela” karşısında “Küffâr-ı nâ bekâr” Bizanslılar’dan kimi kendisini surlardan atmakta, kimi de yeis halinde iman etmek gibi bir duruma düşerek müslümanlardan emân dilemekteydi. “O nâdânlar bu hâlet-i ihtiyâriyyeyi vakt-i zaruret ve ıztırârda dahi makbul ola sandılar. Kimesne iltifat eylemedi”.⁷⁷

⁷⁴ Tâcizâde Ca‘fer Çelebi, s. 7; Selahattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed’in Siyasî ve Askerî Faaliyeti*, İstanbul 1971, s. 49.

⁷⁵ Hoca Sa‘deddin Efendi, I, 420.

⁷⁶ İnkâr edenlerin cehennemde kaynar su ve yakıcı bir azapla cezalandırılacaklarını belirten âyetlere işaret edilmektedir. Bk. el-En‘âm 6/70; Yunus 10/4.

⁷⁷ Neşrî, II, 694, 696, 700, 704. Neşrî İstanbul’un fethi için şu mısralarla tarih düşürüldüğünü kaydeder:

*Feth-i Kostantiniyye’ye fırsat bulmadılar evvelün
Feth idüp Sultan Muhammed yazdı tarih âherün.*

Oruç Beğ İstanbul'un muhasarasını gördüğü halde Sultan II. Mehmet'ten emân dilemeyen imparatora keşişlerin, İncil'de yazıldığına göre İstanbul'un alınamayacağını söylediklerini, imparatorun da onların bu sözlerine inandığını kaydeder. Yine ona göre Bizanslılar kale bedenlerine çıkıp "türlü türlü herzeler söylemişler", hatta Hz. Peygamber'e bile dil uzatmışlardı. Onların bu şekildeki "mağrurluklarından dolayı Allah da onlara bu belayı vermiş" ve İstanbul Sultan II. Mehmed tarafından fethedilmiştir. Gaziler kendilerine karşı koyan "kâfirleri" kılıçtan geçirdikten sonra şehre girmişler, şehri yağma ve talan edip mallarını ele geçirmişler, oğlanlarını ve kızlarını da esir almışlardır. Müslümanlar o kadar çok ganimete "gark olmuşlardı" ki şehir kurulalıdan beri burada biriken malların hepsi gazilerin eline geçmiştir.⁷⁸

İstanbul'un fethi sırasında Bizanslılar'ın Türk askerleri tarafından tahrip edilen surları geceleyin kısa sürede tamir ettiklerini, kapanan hendekleri tekrar açtıklarını gören II. Mehmed'in Bizanslılar'ın bu maharetine şaşık kaldığını belirten Bizanslı tarih yazarı Francis, padişahın şu sözünü nakleder:

"Bu imansızların bir gece içinde böylesine işler başarabileceğini bana otuz yedi bin peygamber söyleseydi, inanmazdım".⁷⁹

Tâcizâde'ye göre Osmanlılar'ın İstanbul'u fethi günü, "küfür ehli" Bizanslılar için âdeta mahşer günü olmuş, herkes en yakınlarını bile düşün-

---

Aynı kaynak şehre giren müslümanların bol ganimet ele geçirdiklerini de belirtmekte ve bu fetihle "İstanbul mutlaka fethedilecektir. Onu fetheden kumandan ne güzel kumandan, onu fetheden asker ne güzel askerdir" (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 335) hadis-i şerifinin gerçekleştiğine işaret etmektedir. Neşri, II, 704, 706.

İstanbul'un fethi için yukarıdaki "âherûn" lafzından başka Kur'an-ı Kerim'de yer alan "beldetün tayyibetün" (Sebe 34/15) ifadesiyle de tarih düşürülmüştür. Her iki ifade de ebced hesabıyla İstanbul'un fethi tarihi olan h. 857 (m. 1453) yılını göstermektedir. *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman* (nşr. Nihat Azamat), İstanbul 1992, s. 78, 114; Kemalpaşazâde, VII, 74; Münecimbaşı Ahmed Dede, I, 262 (Ağırakça neşri, s. 173-174).

⁷⁸ Oruç b. Âdil, s. 66. Münecimbaşı Ahmed Dede Efendi de İstanbul'un fethi sırasında Bizans'tan alınan ganimetin İslâm'ın başlangıcından bu yana görülmediğini belirtir. Münecimbaşı, I, 261 (Ağırakça neşri, s. 176-177).

⁷⁹ Francis, *Şehir Düştü*, çev. Kriton Dinçmen, İstanbul 1992, s. 59.

meksizin kendi başının çaresine bakmaya çalışmış ve canını kurtarmanın yollarını aramıştır. Bizans'tan alınan esirler ve ganimetler o kadar çoktu ki, herkes payını bol bol aldı. Bizanslı esirler arasında “gerdana dizilmiş inciler” gibi gençler, “güzellikleri kelimelerle anlatılamaz ay yüzlü, hûri gibi güzel-ler” bulunmaktaydı. Alınan ganimetlerin, altın, gümüş ve sair eşyanın ise haddi hesabı yoktu. Öyle ki, bir kimse “bezl ve israf yolunu tutsa” fetih günü alınan ganimetlere telmih yapılarak ona “İstanbul yağmasında mıydın” denilmesi insanlar arasında darb-ı mesel haline gelmişti.⁸⁰

Hadîdî İstanbul'un fethinden bahsederken “küffârî” şaşırtmak için gemilerin karadan denize indirildiğini ve şehrin elli bir gün boyunca kuşatıldık-tan sonra padişahın yağma izni verdiğini belirtir ve sonraki gelişmeleri şöyle anlatır:

*Buyurdi elli birincide yağma
Gel imdi gör nice oldu temâşâ
Biribirin basup burca çıkardı
Dime kim ata oğula bakardı
Çıkup girup basup kovup kırarlar
Urup tutup o şehri yağmalarlar
Teküri cenk içinde öldürürler
Yüriyüp şehrin evlerin ururlar
Esir eylediler halkın tamamı
Esir oldi cemî'i hâss ü âmı
Semen-ber, serv-kâmet meh-likâlar
Şeker-leb, lâle-rûlar dil-rubâlar
Kumaşı cevheri üç gün daşırlar
Fûlori üsküfile üleşürler*

...

⁸⁰ Tâcizâde Ca'fer Çelebi, s. 20-22.

*Ayasofya'da ön Cum'a namazı
Kılıp hünkârla itdiler niyazı
İçinde hutbe-i îmân okundu
Giderup İncil'i Kur'ân okundu.⁸¹*

Enverî (XV. Yüzyıl) de “Çünkü böyle oldu İstanbul'a hâl/Hûb-rûlarla cihâmı tutdı mal” diyerek fetihle ele geçirilen ganimet ve esirlerin çokluğuna işaret eder.⁸²

XV. yüzyıl tarihçilerinden Kemal İstanbul'un fethini şu mısralarla anlatır:

*Tamam üç yüz bin eri cem' ider şâh
Tutar oradan İstanbul'a [hem] râh*

...

*Dün ü gün eylediler anda cengi
Zebûn oldu içindeki Firengi*

...

*Kılır yağma orada ol hisârı
Çıkarur göklere feryâd ü zârı*

...

*Alur cebr ile kim şâh anda anı
Virur orada şâha Allah anı*

...

*Firengistan işitdi bu haberden
Ki İslâmbol alındı gitti elden
Bu gamdan nice kâfir oldu bî-can
Bulara irdi sankim merg-i mefâcan*

⁸¹ Hadîdî, s. 228-229.

⁸² Enverî, *Düsturnâme*, nşr. M. Halil (Yinanç), İstanbul 1928, s. 96.

zerine Rum Mehmed Paşa padişah nezdinde girişimde bulunmuşsa da daha sonra padişah onu "it gibi boğdurmuştur".⁸⁶

Kemalpaşazâde İstanbul'un fethi sırasında ele geçirilen ganimetlerin söz ve yazıyla ifade edilemeyeceğini söyler ve şu beyte yer verir.

Eğer cem' etselerdi bin debîri

Yazılmaya kalaydı binde biri.

Kemalpaşazâde de bu ganimetlerin darb-ı mesel haline geldiğini, öyle ki, "bir bî-kârda âsâr-ı ginâ ve âlâmet-i servet" görüldüğü zaman insanların ona "İstanbul toyumluğuna mı tûş geldün?" diye sorduklarını kaydetmektedir.⁸⁷

Kemalpaşazâde h. 857 (m. 1453) yılı için "o yıl hayli Benî Asfar'a gazâ-yı ekber olup küffâr-ı bed girdârun diyârı ve kişveri zelleyle tolup dârü'l-küfürde velvele-i rûz-ı mahşer zâhir olacağı âsûde ve ahmere duyurdu" derken İstanbul'un fethine bakışını da yansıtmaktadır.⁸⁸

Anonim Tevârih-i Âl-i Osman'da yer alan, İstanbul'un kuruluşu ve tarihi hakkındaki efsanevî rivayet İstanbul'u fetheden Sultan II. Mehmed'in, burada Ayasofya başta olmak üzere "insan işine benzemeyen acâyib binalar" görünce şehrin ihtişamı karşısında hayrete düşüp Bizans rahipleri ve bilgincilerinden şehrin tarihi hakkında bilgi almak istediğini belirterek başlamaktadır. Bu rivâyete göre "deccâl-i la'în çıkmazdan" önce İstanbul'un bir daha kılıçla alınacağına ve kıyametin bundan sonra kopacağına dair ulemânın sözlerindeki kılıçla alınma hususu, "pâdişâh-i İslâm ve'l-müslimîn kâtilü'l-kefereti ve'l-müşrikîn kâmi'ul-fecereti ve'l-mütemerridîn" olan (İslâm'ın ve müslümanların padişahı, kâfirlerin ve müşriklerin canına okuyan, kötülere ve

⁸⁶ Âşıkpaşazâde, s. 143.

⁸⁷ Kemalpaşazâde, VII, 75.

⁸⁸ Kemalpaşazâde, VII, 41.

inatçılara boyun eğdiren) Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethiyle gerçekleşmiştir.⁸⁹

Osmanlı kaynaklarında Hıristiyan Bizans'tan alınan topraklara fetihlerden sonra müslümanların hâkim olmasının dinî neticelerine de işaret edilir ve fetihler bu açıdan da yorumlanır. Süleyman Paşa'nın Rumeli'deki fetihlerini anlatırken Ruhî Çelebi'nin kullandığı bazı ifadeler genellikle fethedilen bir bölgede yapılan değişiklikleri ve fethin yankılarını bir arada yansıtması bakımından zikredilmeye değer. Ruhî Çelebi Rumeli'de Bizanslılar'dan alınan bazı yerleri zikrettikten sonra şöyle der:

“...feth idüp kilisâların mescid idüp çanlıkların minâre idüp ve her yerde imâm ve müezzin cemaat idüp evkât-ı hamse riâyet olunup erkân-ı salavât ve icrâ-yı şerâyi' ahkâm-ı Nebevî'yi terakkî idüp...bu sît ü sadâ Firenge irişüb ekser kefere sulh idüp cizye vermeğe râzı ve tâlib oldılar.”⁹⁰

Aynı kaynak Osmanlılar'ın Rumeli'deki tutumlarını da şu cümlelerle anlatmaktadır:

“Çün kâfire ol hezîmet vâkı oldı, ehl-i İslâm temâm kuvvet ve şevket tubub her ne tarafa müteveccih oldırsa gâlib oldılar ve her ne yiri ki feth iderlerdi, pirlere ve o civanlardan İslâm'a davet iderlerdi, riâyet idüp mülkler ve kentler virirlerdi, uymayanları haraca keserlerdi. Anı dahi kabul itmeseler cümle kılıçdan geçirüp avratlarını esir iderlerdi.”⁹¹

Kemalpaşazâde'ye göre İstanbul'u fethedip Ayasofya'yı câmiye çeviren Sultan II. Mehmed, daha “nice meşâhid-i ruhbân ve meâbid-i evsân olan kenâyisi, mesâcid-i ehl-i îmân ve medâris idüp hayrâta mecâmi” etmiş,

⁸⁹ *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman* (Giese), s. 74, 111 (Azamat neşri, s. 78, 114). Rivâyetin tam metni için bk. *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman* (Giese), s. 74-111 (Azamat neşri, s. 78-114). Bu rivâyet Stefanos Yerasimos tarafından ele alınarak çeşitli açılardan değerlendirilmiştir. *Türk Metinlerinde Kostantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, çev. Şirin Tekeli, İstanbul 1993. Ayasofya'nın inşası ve tarihi hakkında efsanevî bir rivâyet için bk. Kemalpaşazâde, VII, 80-89.

⁹⁰ Ruhî Çelebi, vr. 28a-b; Başar, s. 176.

⁹¹ Ruhî Çelebi, vr. 28a; Başar, s. 176.

“içinde olan âyîn-i dîn-i bâtilayı bâtil idüp dağıtmış” ve bu fetihle “küfür diyârındaki” haç ve kilise, yerini mescid, mihrab ve minbere, çan sesi de “Allâhuekber” nidâlarına bırakmıştı:

*Ez tîğ-i o be-cây-i salib u kilisa
Der-dâr-ı küfr mescid ü mihrâb ü minber-est
Ancâ ki nukre-i nâkus-i Rûmiyân
Eknûn huruş-ı na'ra-i "Allâhuekber"-est.⁹²*

Hoca Sa'deddin Efendi'ye göre İstanbul'un fethedilmesiyle “dâru'l-harb” olan bu sağlam ve büyük kale “dâru'd-darb (dâru'l-İslâm)” olmuş, densiz kâfirlerin uygunsuz çan sesleri, yerini ezana bırakmıştır. Şehirdeki kiliseler putlardan temizlenerek putperestlik pislikleri ve çirkinliklerinden arınmış, “kâfirlerin ma'bedleri iyilik ve doğruluksever insanların mescitleri” haline gelmiştir.⁹³

İstanbul'un fethi dolayısıyla Mekke şerîfine gönderilen fetihnâmede şehrin Allah'ın lütfu sayesinde görülmemiş ve duyulmamış bir fetihle ele geçirildiği belirtilerek bu sırada “lanetlilerin başı mel'ûn” imparatorun öldürüldüğü ve “öldürülen diğer müşriklerle birlikte cehennemi boyladığı”, “küf-fârın” haçlarının kırıldığı, mallarının, kadın ve çocuklarının ele geçirildiği, mabetlerinin mescitlere çevrilmek suretiyle bu mekânların ruhbanlığın ve hıristiyanlığın kirlerinden temizlendiği, kılıç artığı halkın ise affedilip cizyeye tabi tutuldukları belirtilmektedir.⁹⁴

Sonuç olarak Osmanlı kaynaklarında genellikle Bizans toprakları “memâlik-i Rûm”, Bizanslılar ise öteden beri İslâm toplumlarında adet olduğu üzere “Rûm” ismiyle veya daha ziyade dinî tanımlama ön plâna çıkarıla-

⁹² Kemalpaşazâde, VII, 77-78.

⁹³ Hoca Sa'deddin Efendi, I, 428.

⁹⁴ Feridun Beg, *Münşeâtü's-selâtin*, İstanbul 1274, I, 240. Diğer bir fetihnâmede Benu'l-Asfar olarak zikredilen Bizanslılar “küfür ve inat ehli”, “Allah ve resûlünün düşmanları” olarak vasıflandırılmaktadır. Feridun Beg, *Münşeât*, I, 241. Dönemin Türk kaynaklarında İstanbul'un fethi olayının algılanışı hakkında ayrıca bk. Feridun M. Emecen, *İstanbul'un Fethi Olayı ve Meseleleri*, İstanbul 2003, s. 51-65

rak topraklar “dâru’l-küfür”, halk da “küffâr/kâfirler/kefere” olarak isimlendirilmektedir. Bizans imparatorları, valiler veya kale komutanları genellikle isimleri verilmeksizin “tekûr “ (tekfur) adıyla kaydedilirler. İmparatorlar için İslâm toplumlarında adet olduğu üzere “kayser” ifadesi de kullanılmaktadır. İmparator veya vali ve komutanların bazan Osmanlılarla dostluğu dile getirilmekle birlikte genellikle hilekârlıklarına işaret edilir ve “mel’ûn”, “müfsid kâfir”, “hınzır” gibi küçültücü ifadeler kullanılır. Tekfurların Osmanlı orduları karşısındaki mağlubiyetlerinden sonra gelip muzaffer padişahın veya kumandanın önünde diz çökmesi gururla anlatılır. Osmanlı kaynaklarında Bizanslı kadınların güzellikleri vurgulanır ve genellikle ay yüzlü, hûri görümlü olarak tavsif edilirler. Kaynaklarda Bizans şehirleri genellikle etrafi sağlam surlarla çevrili olarak vasıflanmakta, havası, suyu ve genel görünüm açısından güzelliği vurgulanmaktadır. Bazan şehirlerin tarihine dair efsanevî rivâyetlere de yer verilmek suretiyle önemi anlatılmaya çalışılmaktadır. Şehirlerin fethedilişi, fetihden sonra ele geçirilen esirler ve ganimet, esirlere yapılan iyi muamele ve fetihden sonra gerçekleştirilen düzenlemelere dair rivâyetlerde çeşitli açılardan Bizans’a bakışın yansımalarını görmek mümkündür. İslâm’ın ilk dönemlerinden itibaren müslümanların hedefi haline gelmiş olan başkent İstanbul’a, diğer Bizans şehirlerine göre daha geniş bir yer verilir; güzelliği ve surlarının sağlamlığına dikkat çekilerek İstanbul’un fethinin önemi vurgulanır. Osmanlı kaynaklarında Hıristiyan Bizans’tan alınan topraklara fetihlerden sonra müslümanların hâkim olmasının dinî neticelerine de işaret edilir ve fetihler bu açıdan da yorumlanır. Buna göre, Bizans topraklarınının fethedilmesiyle “dâru’l-küfür” “dâru’l-İslâm” haline gelmiş, kiliselerin yerini camiler, çan seslerinin yerini de ezan sesleri almıştır.